Nad dokončeným projektem „Spisů T. G. Masaryka“

Lucie Merhautová
Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha
merhautova@mua.cas.cz

Když v roce 2022 vyšel poslední svazek *Spisů T. G. Masaryka* nazvaný *Mezi literaturou a politikou. Texty z let 1896–1898* (ed. Jiří Flaišman), završil se jím ediční projekt, jehož počátky sahají až do první republiky. Fakt, že celek Masarykových publikovaných textů máme v češtině k dispozici až nyní, více než 85 let po úmrtí tak čelní osobnosti našich intelektuálních a politických dějin, je zarážející jen na první pohled. Důvody jsou totiž nasnadě – dané jednak historicky, jednak materiálem samým. Ač již v meziválečné době vyšlo péčí Vasila K. Škracha sedm svazků Masarykových prací a po válce byly Masarykovou společností snahy o vydávání obnoveny, politický vývoj po roce 1948 a protimasarykovská kampaň let padesátých další soustředěnou ediční práci znemožnily.[1] Plán vydávání sebraných spisů sice znovu ožil v osmdesátých letech v disentu, podmínky pro jeho realizaci však poskytlo až institucionální a finanční zázemí po roce 1989 – především Ústavu T. G. Masaryka, o. p. s. (původní nadace založená Masarykem v roce 1932, obnovená v roce 1990). Od roku 2000 *Spisy TGM* vycházely ve spolupráci s Masarykovým ústavem a Archivem AV ČR (Masarykův ústav Akademie věd ČR vznikl v roce 1995, v roce 2006 došlo k jeho spojení s Archivem AV ČR).

Spisy nyní čítají úctyhodných 39 svazků o rozsahu přesahujícím patnáct tisíc stran. V současné době je v přípravě svazek čtyřicátý, soupisový a rejstříkový, rozsahem bude sice jedním z nejobjemnějších, nebude však obsahovat již žádné další Masarykovy texty. Na přípravě edičního díla se podílely takřka tři desítky editorek a editorů různého oborového zaměření (filosofie,

1 Srov. Brabec, J., Osmdesát let marných snah o vydání Masarykových spisů. *Masarykův sborník*, 8. Praha, Masarykův ústav AV ČR 1993, s. 64–72; týž, Příběh Masarykových spisů. In: Broklová, E. – Hájková, D. – Tomeš, J. – Vašek, R. (eds.), *Mám jen knihy a skripta, cenná práce životní. 70 let Masarykova ústavu. Studie a dokumenty*. Praha, Masarykův ústav AV ČR 2002, s. 57–67; Klečacký, M. a kol., *Tradice a současnost masarykovských studií*. Praha, Středisko společných činností AV ČR, v. v. i. 2022, s. 15–17 (zde i soupis všech svazků). Dostupné na: https://www.academia.cz/uploads/media/preview/0001/09/ea61ddbd57364c8ab4262a9c5a6f76908d1d7ea8.pdf; [cit. 18. 10. 2023].

historie, politologie, literární věda…),[2] neboť nejen interpretace Masarykova myšlení a jeho činnosti, nýbrž i ediční zpracování jeho děl představuje mezioborovou výzvu. Zárukou koncepční a personální kontinuity byl od počátku literární historik, kritik a editor Jiří Brabec, hlavní redaktor *Spisů* a od roku 2004 (po Jaroslavu Opatovi) rovněž předseda redakční rady.[3] Právě Brabcova chronologická koncepce se na počátku devadesátých let 20. století prosadila oproti koncepci tematické, již sledoval už první editor V. K. Škrach a po něm i plány poválečné. Přehlédneme-li výsledek třicetileté práce, zdá se volba pojetí sledující časovou osu šťastná, protože umožnila vydání veškerého, v daném momentu známého materiálu. Zatímco tematický přístup je interpretační a předpokládal by nutně subjektivní roztřídění textů do tematických, hlavně oborově vymezených okruhů, přičemž by mnoho drobných či různě pomezních textů nejspíš zůstávalo stranou, chronologická koncepce si zachovává přehlednost i při takovém množství textů. Oborový či tematický přístup (filosofie, náboženství, politika, literatura…) by byl zřejmě Masarykovi bližší, sám byl totiž k představě vydání svých kompletních sebraných spisů odtažitý, protože mnohé své texty považoval za příliš časové. Avšak právě tuto Masarykovu intenzivní kritickou a polemickou zakotvenost v přítomnostním horizontu, a zároveň jeho důsledné směřování k hlediskům vyšším, budoucím a nadčasovým, ideovým a osmyslujícím jeho myšlenkovou i politickou činnost *Spisy* objevují vrchovatou měrou. V doposud nepřehledném a v mnohém neznámém díle se náhle, jak trefně poznamenal Michael Špirit, „zračí postup nebo dráha, jejíž zákruty lze panorámatovat docela komfortně“.[4]

Předpokladem *Spisů* je samozřejmě bibliografie, již v Masarykově případě komplikuje mnoho faktorů – dlouhá plocha šesti dekád (první text je z roku 1876, poslední z roku 1937) a množství česko- i jinojazyčných publikačních platforem (denní tisk, časopisy, sborníky apod.), dále multilingválnost, žánrová pestrost a proměnlivost, jazykové mutace (kdy především v případě němčiny a češtiny nelze často jednoznačně určit originál a jeho překlad, nýbrž lze sledovat dvě verze vztažené ke konkrétnímu recepčnímu kontextu), dále také četné přetisky a překlady textů. Značnou komplikaci při afiliaci textů způsobují rovněž desítky šifer či anonymně publikované články. *Spisy* tak obsahují

2 V abecedním pořadí: Jiří Brabec, Vratislav Doubek, Vojtěch Fejlek, Jiří Flaišman, Jiří Franěk, Zdeňka Fraňková, Jiří Gabriel, Dagmar Hájková, Zdeněk Kárník, František Kautman, Vojtěch Kessler, Michal Kosák, Martin Kučera, Jana Malínská, Zdenko Maršálek, Luboš Merhaut, Marie L. Neudorflová, Jiří Olšovský, Jiří Opelík, Helena Pavlincová, Karel Pichlík, Jan Pochman, Stanislav Polák, Jindřich Srovnal, Vladimír Svatoň, Jana Svobodová, Richard Vašek, Jan Zouhar.

3 Připomeňme ještě osobnost Josefa Tichého († 2022), který vykonával technickou redakci a organizačně zajišťoval vydávání *Spisů*.

4 Špirit, M., Exkurs o dělání pořádku. In: týž, *Textologie dnes (Příručka pro začínající editory)*. Praha, Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., 2019, s. 131–147, cit. s. 133.

četná dubia. Na počátku devadesátých let 20. století existovaly jen bibliografie dílčí, s chybami a nepřesnostmi, bylo třeba podniknout široký materiálový průzkum konfrontovaný rovněž s archivními prameny, zásadní pomůcku představoval také lístkový katalog Jiřího Brabce. Hlavní masarykovskou bibliografkou je Jana Malínská, která spolu s Lukášem Holečkem a Terezou Šnellerovou připravila knižní vydání bibliografie Masarykových publikovaných textů, která charakteristicky vyjde až po uzavření *Spisů*.

Již na přelomu tisíciletí vznikla také elektronická databáze, jejíž technické řešení ovšem nebylo příliš zdařilé a rychle zastaralo, výhledově by proto měla vzniknout databáze nová, již bude možné doplňovat o další záznamy, včetně literatury předmětu. Tematická koncepce *Spisů*, již preferovala část masarykovských badatelů, by mohla být realizována právě až na základě co nejkompletnější bibliografie, což by celý projekt časově posouvalo a odsouvalo. Chronologické rozdělení svazků na kratší časové úseky bylo proto i praktické, umožňovalo pracovat paralelně a vytvářet dílčí textové korpusy nezávisle na sobě.

Časová řada *Spisů* je rozfázovaná na dvě části, prvních patnáct svazků tvoří původně knižně vydaná díla, a to včetně univerzitních přednášek z praktické filosofie, etiky a dějin filosofie, zaznamenaných studenty a vydaných na přelomu století v rozmnoženém přepisu nebo litograficky (cenný je i soupis Masarykových přednášek v letech 1882–1914 obsažený ve svazku čtvrtém. *Univerzitní přednášky I*, 2011, s. 447–454). Patnáctý svazek obsahuje poslední Masarykovo knižní dílo, které vydal samostatně – *Světovou revoluci* z roku 1925. Šestnáctý svazek se vrací na počátek Masarykovy publikační dráhy, do období vídeňských a lipských studií a také soukromé docentury, před vydání *Sebevraždy* (1881, česky poprvé 1904), již *Spisy* uvádějí coby první svazek. Zatímco svůj habilitační spis Masaryk vydal v němčině, zpřístupňuje svazek *Juvenilie*, připravený Stanislavem Polákem, první pokusy o česky psané, odborné a populárně-vědné texty z let 1876–1881, zčásti signované i zvoleným vlasteneckým Vlastimil. Právě *Juvenilie* v roce 1993 zahájily vydávání *Spisů T. G. Masaryka* (*Sebevraždu* připravil Jindřich Srovnal až na rok 1998).

Jednotlivé díly *Spisů* tedy nevycházely za sebou a třicetidevítimístná řada byla doplňována postupně a na přeskáčku. V devadesátých letech představovalo událost například první, kompletní, tedy třísvazkové vydání spisu *Rusko a Evropa* (1995, 1996), provázené i mezinárodní konferencí, kdy III. díl vyšel v češtině vůbec poprvé (péčí Vratislava Doubka, Františka Kautmana a Vladimíra Svatoně). O něco rychleji zpravidla postupovala vydání knižních děl, například svazek *Česká otázka. Naše nynější krize a Jan Hus* vyšel již v roce 2000 (ed. Jiří Brabec), zatímco svazky s články, které jsou těmto dílům paralelní nebo jim těsně předcházejí, vyšly později: *Slovanské studie a texty z let 1889–1891* (ed. Jiří Gabriel, Helena Pavlincová, Jan Zouhar) v roce 2007, *Naše*

doba. Texty z let 1892–1894 (ed. Jiří Flaišman) v roce 2017 a konečně *Mezi literaturou a politikou. Texty z let 1895–1897* (ed. Jiří Flaišman) v roce 2022.

Článkové svazky umožňují badatelům „zahnízdit" knižní díla v kontextu okolních textů, kam motivicky patří. Je to důležité i proto, že Masaryk často, obzvláště v *Naší době*, kde měl naprostou publikační svobodu, otiskoval části svých děl nebo různé, později přepracované kapitoly; od poloviny devadesátých let pak se vzrůstající frekvencí publikoval i německy, což je případ okruhu *Otázky sociální* a polemik s marxismem. Výstižně náročnost editorské práce, její přínos a vhodnost chronologického uspořádání charakterizoval v recenzi dvousvazku *Hilsneriáda a texty z let 1898–1900* (2019, ed. Luboš Merhaut) Hillel J. Kieval – podle něj až edice všech textů z tohoto krátkého, ale publikačně nadmíru intenzivního období a vysvětlivkový aparát plně odkryly mnohdy složitý vznik a vydávání jednotlivých textů v podmínkách cenzury, stejně jako jejich vzájemnou provázanost a podmíněnost i začleněnost do spleti jednak širšího diskurzu o hilsneriádě, jednak dalších Masarykových textů k jiným tématům: "The chronological framework of the volume allows the reader to observe how Masaryk's interventions during the Hilsner Affair connected to the broader array of his writings. Noteworthy in this regard are his series on Church and State, published in *Naše doba* in 1898; a string of articles from 1898 and 1899 on the so-called 'crisis' within Marxism (published, variously, in *Naše doba* and *Die Zeit*), which were collected in 1899 and published in book form in both German and Czech editions; his lectures and columns in favor of the eight-hour work day; and his 'Handbook of Sociology,' published as a series of articles in *Naše doba* in 1900–1901 […] Equally instructive is the placement of the Hilsner material alongside other writings by Masaryk on Jewish identity, culture, and politics during the same years…"[5]

Svazky s časopisecky publikovanými díly prolínají parlamentní projevy mapující obě Masarykova poslanecká období (mladočeské let 1891–1893 a realistické let 1907–1914). Badatelům se opět vyplatí číst například svazky 27 a 28, zachycující texty z let 1907–1914, společně s Masarykovými parlamentními řečmi, návrhy, dotazy adresovanými ministerstvům, interpelacemi a projevy v delegacích říšské rady – vztahují se totiž ke stejnému tematickému okruhu, mj. Friedjungově a Wahrmundově aféře, anexi Bosny a Hercegoviny, česko-německému vyrovnání; navíc stenografické záznamy zachycovaly i ohlas z pléna, který tak upozorňuje na dobově neuralgická místa projevů apod.

5 Kieval, H. J., Hilsneriáda: Texty z let 1898–1900. By Tomáš Garrigue Masaryk. Ed. L. Merhaut. 2 Vols. Prague, Ústav T. G. Masaryka; Masarykův ústav a Archiv AV ČR 2019. 1152 pp. Book Review. *Slavic Review*, 80, 2022, No. 4, s. 923–925. Published online by Cambridge University Press: DOI: https://doi.org/10.1017/slr.2022.37.

Válečnou periodu a texty, jež Masaryk psal během svého exilu ve Švýcarsku, v Nizozemsku, ve Velké Británii, v Rusku či v USA zachycuje triptych *Válka a revoluce I–III*, přičemž podtitul *Články – memoranda – přednášky – rozhovory* naznačuje žánrové akcenty tohoto vypjatého období (ed. Karel Pichlík, Dagmar Hájková, Zdenko Maršálek, Vojtěch Kessler). Tyto svazky doplňuje *Nová Evropa*, jejíž editor Vojtěch Kessler v roce 2017 objevně zpřístupnil nejen známé knižní vydání tohoto spisu vytyčujícího dohodovým mocnostem smysl válečného konfliktu v přeuspořádání středovýchodní Evropy, nýbrž i první verzi uveřejněnou v *Československém deníku* (orgánu československých legií v Rusku), kterou sám Masaryk pokládal za ztracenou ve vřavě revolučního Ruska.

Prezidentské období pak shrnují následné čtyři svazky *Cesty demokracie*, jejichž titul je aluzí na prvorepublikové Škrachovy soubory *Cesta demokracie*, jež zůstaly torzem (ze čtyř plánovaných svazků vyšly v letech 1933 a 1934 jen dva, které zachycují období 1918–1923). Vydání ve *Spisech*, připravené Vojtěchem Fejlkem (na druhém svazku spolupracoval a první svazek po Fejlkově úmrtí editorsky dokončil Richard Vašek), z nich vychází, je však doplněno o další texty a zároveň vyřazuje dokumenty čistě úřední či formální povahy (např. jmenovací dekrety, blahopřání apod.). *Cesty demokracie* představují Masaryka oficiálního (novoroční projevy, různá poselství, vyjádření, rozhovory) i anonymního, skrytého za nejrůznější šifry, stále odhodlaného vstupovat do dobových sporů a diskusí. I tyto svazky přinesly objevné texty, například z německojazyčného československého tisku: často citovaná je kupříkladu recenze Hitlerovy knihy *Mein Kampf* publikovaná pod názvem „Hitlers Credo“ v dubnu 1933 v *Prager Presse* pod šifrou V. S.

V přípravě svazků se projevila zkušenost editorek a editorů, a podobu svazků a jejich edičního zpracování tak ovlivňoval i čas – od roku 1993 totiž editologie značně pokročila a na půdě Masarykova ústavu a Archivu AV ČR se rozvinula svébytná ediční praxe kritického vydávání historických pramenů, zřejmá například v edici *Korespondence TGM* (i v ní lze onen vývoj v čase zaznamenat), která striktně zachovává původní jazyk textů (na rozdíl od *Spisů* převádějících vše do češtiny), dále edice pamětí, deníků a korespondence *EGO* (NLN – MÚA). Kvalitativní úroveň ediční přípravy svazků je z časových a materiálových příčin přirozeně kolísavá. Rádius zařazovaných dokumentů je v některých svazcích rozšířenější než v jiných, což ale souvisí i s tím, jaké žánry se v určité chvíli Masarykovy kariéry začínají objevovat.

Zatímco z osmdesátých let 19. století *Spisy* zahrnují vedle knižně vydaných děl články, přednášky, polemiky, recenze, literární kritiky či programové stati a terén je sice členitý, ale ještě přehledný, od přelomu století narůstá v souvislosti s Masarykovými polemickými vystoupeními, politickou angažovaností a mezinárodní ambicí počet různých rozhovorů či zpráv o jeho

vystoupeních, v nichž jsou jeho slova parafrázována nebo citována: nejde tedy o texty z Masarykovy autorské ruky, na druhou stranu ale doplňují obraz jeho působení, vystupování či způsobu interakce s publikem stejně jako bezprostřední, často vzrušenou reakci na jeho vystoupení. Tyto typy textů editoři nacházeli především v *Času*, který průběžně úzce monitoroval Masarykovy aktivity, zároveň by bylo možné je doplňovat a rozšiřovat takříkajíc do nekonečna. Na druhou stranu lze v mnoha Masarykových textech vytušit určitou kolektivní textaci, ač intence a vyznění byly dány Masarykem. Jde například o texty podepisované v *Naší době* společnou šifrou Sursum! (za spoluautorství J. S. Machara a částečně i F. V. Krejčího), ale i o mnohé polemické texty vznikající velmi rychle, dotažené Janem Herbenem či dalšími spolupracovníky. Samostatnou kapitolu v tomto ohledu představují již zmíněná válečná memoranda, programy politických stran (shrnuté ve svazku 39, ed. Jana Malínská) i texty prvorepublikové, ať již anonymní, nebo naopak oficiální knižní díla, na jejichž přípravě a editaci se podílela řada aktérů (svazek 37 obsahuje Čapkovy *Hovory s TGM*, ed. Jiří Opelík; svazek 38 knihu Emila Ludwiga *Duch a čin. Rozmluvy s T. G. Masarykem*, ed. Jana Malínská).

Spisy tak nejsou jen završením třicetileté práce, nýbrž i předpokladem další masarykovské genetické textologie, srovnávající verze časopisecké a knižní, potencionálně i četné verze či fragmenty rukopisné, jejichž značné množství uchovává Archiv Ústavu T. G. Masaryka. *Spisy* zpřístupňují pouze texty publikované, editoři tak k archivním materiálům jen přihlíželi a odkazují k nim některé vysvětlivky a ediční poznámky. V případě děl jako *Pokus o konkrétní logiku*, přepracovávaném ještě v období první republiky, *Světová revoluce* či *Hovory s TGM* se zachovalo množství textových stop. Názorná je v tomto směru ediční poznámka Jiřího Opelíka v jeho excelentní edici „knihy dvou autorů", tedy Čapkových *Hovorů s TGM*. Shrnuje postupy autorské dvojice i celého „týmu" spolupracovnic a spolupracovníků, který se o vydání knihy staral,[6] charakterizuje komplikovaný (zvrstvený a zároveň mezerovitý)

6 „Čapkův rukopis putoval k typistkám Masarykova soukromého archivu (od roku 1932 Ústavu T. G. Masaryka); Masaryk dostal vždy dvojí pare jejich opisu načisto, přičinil své opravy a doplňky, takto opoznámkovaný strojopis opět opsaly písařky a čistopis doručily Čapkovi. Ten jej podrobil vlastní redakci a odeslal zpět. Tyto ping-pongové výměny, řízené Masarykovým literárním tajemníkem a archivářem dr. V. K. Škrachem, se provozovaly tak dlouho, dokud se oba autoři neshodli na definitivním tvaru (nejčetnějších výměn si vyžádal rukopis 3. dílu *Hovorů*). Měnily se i písařské zvyklosti: nejdřív se opisy nestránkovaly, potom se paginovaly písmeny malé i velké abecedy, jednu dobu i literami řeckými, nakonec se číslovaly (zpočátku i římskými číslicemi). Nejdřív se ponechávala – ke spoluautorovým poznámkám – volná levá polovina stránky, od určité doby polovina pravá" (Opelík, J., Ediční poznámka. In: Čapek, K., Hovory s TGM. In: *Spisy T. G. Masaryka*. Sv. 37. Ed. J. Opelík. Praha, Ústav T. G. Masaryka – Masarykův ústav a Archiv AV ČR 2013, s. 281).

charakter dochovaného materiálu[7] i limity vlastní editorské práce.[8] Jindřich Srovnal měl svého času prohlásit, že o genezi *Světové revoluce* by na základě studia archivních dokumentů během přípravy edice mohl napsat rozsáhlejší knihu.

Sebrané spisy tak vybízejí k dalším různě zaměřeným výzkumům; prvním krokem, který již proběhl, je převedení z tištěné podoby do digitální databáze, která všem zájemcům nabízí možnost pracovat s texty jako s textovým korpusem, číst a vyhledávat dle svého čtenářského či odborného zájmu.[9] Jak naznačeno, možnosti masarykovské filologie a masarykovských studií jsou mnohem širší, je možné uvažovat i o různých tematických či popularizačních výborech. *Spisy* také – coby specifický výkladový tematický rejstřík – doplňuje *Encyklopedie života a díla T. G. Masaryka* připravovaná v posledních letech na půdě Masarykova ústavu a Archivu AV ČR, která zahrne hesla systematicky mapující jak biografické souvislosti, tak Masarykovo odborné, veřejné a politické působení, jeho dílo, základní filosofické pojmy a politické postuláty, stejně jako organizace a instituce s ním nějak spojené. I tato *Encyklopedie* se opírá o *Spisy* a je sumou dosavadního masarykovského bádání.

Svazek *Juvenilií* uvádí text „Teorie a praxis“ uveřejněný v roce 1876 v *Moravské Orlici*, v němž již najdeme počátky Masarykova národně-osvětového „Bildungsprojektu“, zdůrazňujícího potřebu všeobecné vzdělanosti a evrop-

7 „… obsahují z valné části strojopisy (prvopisy i průklepy) rozmanitých verzí jednotlivých dílů *Hovorů* a Masarykova *Náčrtu metafyziky*, dále Čapkovy rukopisy některých kapitol 3. dílu, torza korektur a jmenného rejstříku, materiál (i korespondenční) týkající se českého vydání i cizojazyčných překladů *Hovorů*, dopisy upozorňující editory na faktografická pochybení ve vydaných dílech, výstřižky z novin s ukázkami textu (někdy s Masarykovými korekturami) a s recenzemi, stránky z připravovaného 2. vydání *Konkrétní logiky* atd. Některé strojopisy jsou vlastní rukou korigovány a doplňovány (i s pomocí nově vložených listů) buď T. G. Masarykem, anebo K. Čapkem, ojediněle oběma; lze však registrovat i opravy pořizované písařkami při kolacionování s předlohou a glosy připsané další rukou. (Odjinud víme, že text průběžně posuzovaly i všechny Masarykovy děti: Jan Masaryk, Olga Revilliodová, zejména však Alice Masaryková. Hotové díly četl i Edvard Beneš, 3. díl filosof Emanuel Rádl, přičemž při konečné redakci 3. dílu v únoru 1935, kdy Masaryk už kvůli své chorobě nemohl aktivně pracovat, četla text i prezidentova osobní archivářka Anna Gašparíková.) Pokud jsou opisy jednotlivých kapitol datovány, jde zřejmě o datum opisu nebo jeho předání autorům; data přičinily (tužkou) samy typistky (v materiálech výslovně zmíněny: Jarmila Kaloušová, Marie Nováková, Julie Svobodová, pí. Šmakalová); datace bývá někdy provázena poznámkami typu ‚Vsuvky a opravy pana prezidenta a paní doktor‘, ‚pp – Ali‘, ‚Verze prezidentova a schválena J. M.‘, ‚O. R.‘, ‚S opravami dra Čapka‘, ‚Prvé znění z rukopisu, drem Č. opravené‘ apod.“ (tamtéž, s. 288–289).

8 „Rozsáhlost, mezerovitost a způsob utřídění písemného materiálu nedovolily, aby jediný editor, nadto v běžném termínu, mohl edici doprovodit i záznamem různočtení a následným výkladem geneze *Hovorů*. Obeznámenost s materiálem mu však přece jen pomohla jak při poznání postupného komponování knihy, tak při řešení některých detailních textologických problémů. Může např. popsat kompoziční pohyb v jednotlivých dílech nebo přejmenovávání kapitol, oddílů i dílů samých“ (tamtéž, s. 289).

9 Plnotextová databáze *Spisů* je volně dostupná na: https:// masaryk.mua.cas.cz; [cit. 24. 10. 2023].

ského mezioborového rozhledu. „Není nám Čechům popřáno všecka užitečná a dobrá díla cizích národů překlady si osvojiti, ba ani skrovnější části se nám nedostává; jelikož se mi však nechce bědovati a na neblahé naše poměry literární znovu ukazovati, umínil jsem sobě občas výplody znamenitějších spisovatelů zahraničných v krátkých pojednáních podávati a čtenářstvo české s nimi seznamovati," předsevzal si Masaryk v článku „Zákony osvěty a budoucnost Slovanstva" s pro něj charakteristickou snahou namísto „bědování" prakticky konat.[10] Při pohledu do jednotlivých svazků či do jmenných rejstříků je skutečně s podivem, s jakou důsledností Masaryk toto své předsevzetí naplňoval a kolik autorů a děl z různých oborů a jazyků vnesl do českého prostředí, ať již formou delších referátů a úvah či stručných zpráv a přehledů (především v *Athenaeu* a *Naší době*, později mj. i v *Přítomnosti* a jinde). Snažil se systematicky seznamovat českou veřejnost s aktuálními pracemi, zároveň byl jeho přístup hodnotící a hierarchizující.

Již v prvních textech také nalezneme jeho filosofické východisko soustředěné k problému jednotlivce, jeho vnitřní integrity a vztahu ke společnosti. Masaryk je oprávcem a obhájcem člověka, vystupujícím již v raných textech proti „atomismu" a polemizujícím s představou člověka jako anonymní součástky společenského soukolí, zdůrazňuje, že každý jednotlivec „myslí, jedná a trpí" dle „zákonů lidské přirozenosti": „jednotlivec se nám nesmí nikdy z očí ztratiti a holému abstraktum společnost ustoupiti; ten neb onen, docela určitý člověk jedná neb trpí, nikoliv však abstraktum společnost").[11] Kladení problému individua do vztahu k různým strukturám a autoritám, reflexe jeho pojetí v různých myšlenkových systémech, hledání optimálního, únosného, humánního či spravedlivého poměru mezi jedincem, společností, věděním a nadosobní sférou tvoří také jednu z osnovných linií *Spisů*. Přitom osobní přístup dodává Masarykovým textům na naléhavosti, a tím i živosti. Můžeme se podivovat, jaké množství energie a času Masaryk věnoval nejrůznějším otázkám a dobovým problémům, které mnohdy přerušovaly jeho záměry, urychlovaly dokončení některých prací, nebo je naopak oddalovaly (*Rusko a Evropa*) či je ponechávaly ve fragmentární a neucelené podobě (*Slovanské studie*, *Moderní člověk a náboženství* ad.). Ač se velmi kriticky vymezoval proti materialismu a povrchnosti Zolova naturalismu,[12] jeho široký záběr něčím právě Zolu připomíná, nikoliv však v eklektismu a diletantismu,

10 Masaryk, T. G., Juvenilie. In: *Spisy T. G. Masaryka*. Sv. 16. Ed. S. Polák. Praha, Ústav T. G. Masaryka 1993, s. 69.

11 Tamtéž, s. 71.

12 Srov. Masaryk, T. G., Zolův naturalismus. („Doktor Pascal" zakončením přírodopisného a sociologického cyklu Rougon-Maquartů). In: týž, Mezi literaturou a politikou. Texty z let 1896–1898. In: *Spisy T. G. Masaryka*. Sv. 23. Ed. J. Flaišman. Praha, Ústav T. G. Masaryka, o.p.s. – Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., 2022, s. 203–265.

které chápal jako projev moderní „nedovzdělanosti“ a nebezpečný sociální symptom.

Celek *Spisů* má zvláštní efekt – přes značnou žánrovou heterogenitu, zmíněnou časovost, příležitostnost či čistě informativní nebo repetitivní povahu mnohých textů ukazují osobnost integrální, nanejvýš cílevědomou a názorově koherentní, která promyšleně na různých rovinách jedná prostřednictvím slova. *Spisy* otevírají možnost sledovat Masarykovy myšlenkové konstanty a jejich rozvoj, stejně jako tematické a žánrové proměny na ploše takřka šesti desetiletí, jež byly pro naše moderní dějiny turbulentní. Provádějí po všech peripetiích Masarykova života, jak myslitelského, tak politického a organizačního, jsou výsledkem a monumentem vskutku „drobné práce“.